

El significat textual

Rosa Artigas, Albert Bastardas, Enrique Bernárdez,
Margarida Bassols, Luis Núñez, M. Teresa Cabré
María Josep Cuenca, Jesús Tusón

EL SIGNIFICAT
TEXTUAL

Direcció General de Política Lingüística

El significat textual

Rosa Artigas, Albert Bastardas, Enrique Bernárdez,
Margarida Bassols, Luis Núñez, M. Teresa Cabré,
Maria Josep Cuenca, Jesús Tuson

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Barcelona 1995

BIBLIOTECA DE CATALUNYA. DADES CIP

El Significat textual

A la part superior de la portada: Direcció General de Política Lingüística. -
Bibliografia

ISBN 84-393-3486-9

I. Artigas, Rosa

II. Catalunya. Direcció General de Política Lingüística

III. Catalunya. Departament de Cultura

IV. Col·lecció

1. Lingüística - Reculls d'escrits.

800(082)

© dels textos:	Els autors
© d'aquesta edició:	Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura
Primera edició:	juny 1995
Tiratge:	2.500 exs.
Tipografia:	Anglofort, S.A.
Impressió:	Gráficas Almogávares, S.A.
Dipòsit legal:	B-26085-1995

Cap a un enfocament holístic per a la lingüística¹

ALBERT BASTARDAS I BOADA
Universitat de Barcelona

Les nanses s'usen per pescar però quan el peix s'ha aconseguit els homes s'obliden de les nanses; les trampes es fan servir per atrapar llebres, però quan les llebres s'han caçat els homes s'obliden de les trampes. Les paraules s'usen per expressar idees, però quan les idees s'han transmès els homes obliden les paraules.

XUANG TSU
(savi taoista xinès)

La revisió del concepte de 'ciència'

Entre les grans convulsions que per al pensament occidental han tingut lloc durant l'actual segle té una especial importància la profunda revisió a què ha estat sotmès el concepte de 'ciència'. Del mètode ideal per trobar objectivament la certesa —si més no en determinats aspectes de la realitat— hem passat al convenciment de la centralitat de la ment humana —i, per tant, del subjecte— en la creació científica i el caràcter provisional de qualsevol teoria científica, tot i resultar aparentment confirmada empíricament. De creure que accedíem a l'objectivitat de la realitat hem passat a ser conscients, doncs, de les nostres limitacions perceptuals i de la nostra absoluta responsabilitat en la concepció de les imatges i dels paisatges amb què intentem entendre-la. Simultàniament, i com a causa i alhora conseqüència de la crisi dels fonaments científics tradicionals, s'ha produït —i, de fet, s'està produint encara— un alliberament conceptual i metodològic de conseqüències imprevisibles, però en tot cas altament interessants per a l'avenç de molts aspectes del coneixement fins ara gens o només parcialment explorats. La física, causant en gran part de tot aquest enrenou, sembla marcar la pauta d'aquesta dinamització en anar sense por cap a la construcció de nous i sorpre-

---

1. Aquest estudi forma part del projecte *Ésser humà i fenomen sociocomunicatiu: bases per a una teoria de l'acció dialògica* desenvolupat a la Universitat de Califòrnia (Berkeley), que comptà amb l'ajut del Programa Gaspar de Portolà de la Direcció General d'Universitats de la Generalitat de Catalunya.

nents models teòrics i en fer-nos conscients, doncs, de la possibilitat d'altres alternatives de paisatges teòrics mai no sospitats per la ciència.

Aquesta nova concepció de la realitat que va emergint al llarg d'aquest segle sembla cada vegada més cristal·litzar en una revisió dels pressupòsits més habituals en què s'assentaven no només l'edifici científic sinó també les nostres representacions més habituals i quotidianes. Així, les revolucions teòriques d'aquest segle, per exemple, acosten més que mai la física a l'experiència humana. L'observador és ara part essencial i indescindible d'allò observat, de manera que no es pot parlar de la naturalesa sense parlar alhora d'un mateix. El model analític, reduccionista i mecanicista predominant tradicionalment en la ciència occidental ja no és vist ara com l'únic vàlid i com el més adequat per descriure la realitat. El món ja no és vist com compost d'elements aïllats i estàtics sinó, al contrari, d'estructures interrelacionades dinàmicament.

Alguns físics, com ara David Bohm i Fritjof Capra, veuen en aquestes mutacions teòriques l'emergència d'una nova manera de pensar: els anomenats paradigmes holístics (del grec *'holos'* = tot). Des d'aquesta aproximació la realitat és vista des de la interrelació i la interdependència de tots els seus fenòmens. Tant la teoria de la relativitat com la teoria quàntica pressuposen, doncs, que «qualsevol estructura relativament autònoma i estable (...) no ha de considerar-se com alguna cosa que existeix de forma independent ni permanent, sinó més aviat com un producte que s'ha format en la totalitat del moviment fluent i que finalment tornarà a dissoldre's en aquest moviment. Com es forma i manté, depèn del seu lloc i de la seva funció en el tot» (BOHM, 1980: 36). Així, «mentre en la mecànica clàssica, les propietats i el comportament de les parts determinen els del tot, en la mecànica quàntica la situació és exactament la contrària: és el tot el que determina el comportament de les parts» (CAPRA, 1982: 94). Queda proposada, doncs, una nova estratègia teòrica inversa de la mecanicista fins ara predominant. El que cal potser no és només anar de les parts al tot sinó que podem anar també —i amb èxit— del tot a les parts.

Els desafiaments dels nous paradigmes

Vista l'evolució de la principal ciència de la matèria en el transcurs d'aquest segle és evident que sorgeixen espontàniament qüestions que poden interpel·lar profundament les bases de les altres disciplines científiques. Es poden quedar les ciències socioculturals —i, de forma especial, la lingüística i la sociologia— quietes i tranquil·les en els seus actuals paradigmes predominants? Podem continuar ignorant de manera generalitzada els contextos-marc en què ocorre, per exemple, el fenomen lingüístic? I si l'anada cap a nivells superiors d'anàlisi fos precisament el desllorigador de molts dels problemes fonamentals que tenim plantejats en l'estudi contemporani del llenguatge humà? I si haguéssim de partir ineluctablement, com diu també Norbert Elias, del fet que en l'existència dels humans els aspectes naturals, socials i individuals són inseparables i que estan absolutament interrelacionats?

Si en lloc de seguir el procediment analític típic d'anar a cercar els darrers constituents de l'objecte estudiat prenem l'estratègia holística, quin és el 'tot' del llenguatge humà? Quins són els suprasistemes en què s'insereix? El més obvi és que el fenomen del llenguatge humà té lloc primordialment en el si del sistema més ampli de la comunicació humana. Des d'aquest punt de vista, doncs, els problemes teòrics que ens plantejem des d'aquest nivell han de ser del tot pertinents també per al subnivell verbal estricte. Entendre a fons el procés humà general de comunicació ha de reportar, per tant, llum per entendre més el sistema de comunicació verbal. Té suprasistemes, també, el sistema comunicatiu humà? Podríem postular amb claredat que el fenomen de la intercomprensió humana té lloc en el marc més ampli de la relació social, amb les seves propietats i qualitats específiques, les quals, molt probablement, determinen aspectes importants del fet lingüístic. El tot, doncs, ha de ser vist com a determinant de —o, si més no, amb estreta interrelació amb— les parts.

El problema de la significació

Un dels aspectes previs que cal tenir ben aclarits abans de poder posar-nos, però, en el nivell de la interacció social és el fenomen mateix de la significació, precisament un dels terrenys on fins ara la lingüística no sembla haver sabut gaire com sortir-se'n. Mentre que en el pla de l'organització sintàctica hem tingut aportacions teòriques brillants en aquesta segona meitat del segle, en el pla de la significació no sembla haver passat el mateix. I hom es comença a preguntar si l'atzucac de la semàntica no té la causa fonamental en les pressuposicions amb què ens acostem a la comprensió de la realitat. Què és el significat, com és possible el fenomen significatiu, etc., són preguntes avui encara pendents d'aclariment i que possiblement només puguin ser resoltes sortint precisament del marc del codi lingüístic, fins ara objecte central de la investigació. En aquest sentit, els paradigmes holístics poden facilitar també pistes de treball molt interessants amb la idea de la centralitat de la ment en els processos de coneixement i, per tant, de significació. Si la física incorpora l'observador, per què la lingüística no pot incorporar el «significador»? Si la descripció dels fets físics només és possible a partir d'una ment que, amb els seus models i metàfores conceptuals, construeix aquesta descripció, com podem continuar pensant els lingüistes que puguin existir signes independentment dels seus «interpretadors»? I si les formes lingüístiques fossin només —com sembla suggerir la cita de Xuang Tsu— elements auxiliars de la superior activitat mental i interpretativa dels individus? No és la mateixa consideració de les formes lingüístiques —a més a més aïllades de qualsevol context— com a centre fonamental de la recerca una herència de paradigmes del segle passat? Per què sempre emfasitzem el parlant, l'actor, i, en canvi, ens fixem molt poc en la condició prèvia de ser espectador, perceptor i interpretador? Com és que hem avançat tan poc en el coneixement dels mecanismes de la comprensió lingüística, facultat imprescindible i anterior a qualsevol desenvolupament normal

de l'expressió? No hauríem de considerar que l'entendre és sempre el context del parlar?

Fixem-nos que el fet de postular la centralitat d'una ment activa i no pas estàtica en els processos de coneixement humà qüestiona precisament el típic model «materialista» o mecànic de la comunicació. Si no hi ha signe sense significador, podem encara sostenir avui que són els mots els centres de la significació? O és l'individu el que —per mitjà de la seva experiència sociocognitiva acumulada— atorga significat als mots? Des d'aquesta perspectiva entra, doncs, en crisi la metàfora del «contenedor»: el significat no és «transportat» per les formes lingüístiques que ens enviem els uns als altres sinó atorgat interpretativament per les nostres ments perceptores. Però si les ments són individuals i físicament separades, com podem explicar ara l'important grau d'intercomprensió que pot arribar a produir-se en molts casos?

Un dels postulats de l'enfocament holístic és justament el de la interrelació dels fenòmens en la realitat, malgrat la nostra visió fragmentadora i analítica. I el secret es troba probablement aquí, és a dir, en el simple i obvi fet que les ments individuals viuen i es formen i desenvolupen de manera interrelacionada en les societats humanes. No hi ha ment —tal com se'ns presenta habitualment— sense exposició a la interacció social —com no hi ha desenvolupament lingüístic normal sense exposició i contacte amb altres éssers humans que s'interrelacionin per mitjà de formes fòniques lingüísticament organitzades. És a partir d'aquestes percepcions que les ments desenvoluparan —en el moment biopsicològic adequat— la capacitat d'interpretar el món i d'inferir el sentit dels comportaments i les intencions comunicatives dels altres éssers humans amb qui entrin en contacte. En el pla específicament lingüístic aprendran, probablement, primer a endevinar els significats que els altres subjectes atorguen a les emissions lingüístiques d'aquests i, segon, a fer servir amb els mateixos o semblants resultats les formes fòniques que usin els individus del seu entorn. Es produirà així l'acord social respecte dels significats que cada individu ha d'atorgar a les diferents formes lingüístiques —i no lingüístiques— i a la seva complexa organització sociosintàctica. En aquest marc, la comunicació —i la no-comunicació— seran sempre intents d'inferir i d'interpretar amb més o menys encert les intencions significatives mútues dels individus i mai, doncs, la simple transmissió automàtica d'elements auto-transportadors de significació.

La interacció social com a organització significativa

Queda clar ara que qualsevol perspectiva des del pla de la interacció social ha de prendre en consideració el fet bàsic de la capacitat significadora i interpretadora dels individus en relació. No es tracta, doncs, d'una relació cega i mecànica sinó d'una relació organitzada i estructurada plena de *sentit* i de significacions per als seus actors, els quals, parafrasejant una frase de Gregory Bateson, no poden individualment deixar d'interpretar —i, mútuament, doncs, de comunicar.

En el marc d'aquestes propietats individuals, la relació humana tendeix a cercar la 'seguretat' en els seus encontres interpersonals. Sembla voler evitar al màxim la incomoditat de l'absència de normes, la por a no saber què és el que correspon fer per tal que la relació sigui reeixida i no conflictiva. Els contactes interindividuais, així, ocorren en categoritzacions sociomental que preveuen els sentits de la relació i les accions corresponents, d'acord amb els àmbits i les circumstàncies de cada moment. Així, sabem —dins, això sí, d'un cert marge de llibertat— el que *s'espera* —és a dir, el que és apropiat— que fem, que portem com a vestit, que diem, que parlem, etc., de manera que tot aquest conjunt de normes i expectatives socials queden rutinitzades i es fan subconscients, tot facilitant-nos enormement la fluïdesa de les relacions i la possibilitat de centrar l'atenció mental en els altres afers que més ho necessitin. Que tot és ple de sentit i de regulació i que, contínuament, doncs, interpretem i avaluem —encara que sigui subconscientment— podem veure-ho quan ocorre en un àmbit algun fet no habitual: l'atenció se'ns dispara i immediatament cerquem una interpretació «justificadora» de l'acció o de la percepció inesperada, que ens permeti avaluar la procedència o improcedència del fet. El pla del sentit, dels significats de les accions socials és, malgrat que no ens n'adonem, contínuament present en la vida de relació social.

És en aquest macrocontext d'*acció social interpretada* que té lloc la interacció lingüística, com a subconjunt, doncs, d'una activitat significadora enormement més complexa que el simple comportament lingüístic. El llenguatge ocorre, per tant, en una activitat sociocognitiva global que atorga sentit tant a les mateixes accions interindividuais no lingüístiques com lingüístiques, als marcs en què es donen, a les experiències prèvies de la relació entre els individus, als grups socioculturals a què puguin ser adscrits, etc. És per tant, clarament, un subconjunt d'un tot molt més complex, i necessitat, per tant, no pas només d'una perspectiva analítica i reduccionista sinó també d'una aproximació holística i ecològica que pugui explicar-ne les funcions i la dinàmica que donen suport i justificació a la seva existència.

Per una unificació teòrica

Com hem vist, la comprensió global del fenomen lingüístic ens ha portat a interrelacionar-lo estretament amb el fenomen mental i el fenomen sociocultural. Crec que, molt probablement, en aquesta línia interdisciplinària i integradora podem trobar pistes, qüestions i respostes d'enorme interès, capaces de dur-nos a nous avenços teòrics i aplicats al servei d'una comprensió més aprofundida i real dels fets lingüístics. El que es planteja és, simplement, la necessitat d'adaptar els nostres enfocaments teòrics i organitzatius a la realitat complexa i interrelacionada —i no esperar pas que pugui ser a l'inrevés. Potser aquesta presa en consideració en la lingüística d'elements pertinents de les ciències cognitives, de la fenomenologia, de la sociologia i de l'antropologia —sense oblidar-nos de les bases biolò-

giques— permetria avançar no solament cap a una desitjable integració de les ciències humanes sinó també —seguint l'exemple del programa unificador d'Einstein per a la física— cap a una teoria global del llenguatge humà, que pugui donar compte dinàmicament tant de les formes i de la seva organització com també —i potser de manera fonamental— del fenomen de la significació i del de l'ús social. En la perspectiva, doncs, de la teoria de sistemes, que ens permet el tractament unificat de la complexitat, potser podríem aplicar amb èxit al fenomen lingüístic l'aproximació holística que considera l'univers «com una teranyina dinàmica d'esdeveniments relacionats entre si. Cap de les propietats de qualsevol part d'aquesta teranyina és fonamental; totes segueixen l'exemple de les propietats de les altres parts, i la consistència total de les seves interrelacions mútues determina l'estructura de tot l'entramat» (CAPRA, 1975:324).

Bibliografia

- BOHM, DAVID (1980). *Wholeness and the Implicate Order*. (Trad. cast. *La totalidad y el orden implicado*. Barcelona: Ed. Kairós, 1987).
- CAPRA, FRITJOF (1975). *The Tao of Physics*. (Trad. cast. *El tao de la física*. Madrid: Luis Cárcamo, ed., 1984).
- CAPRA, FRITJOF (1982). *The Turning Point*. (Trad. cast. *El punto crucial*. Barcelona: Eds. Integral, 1985).